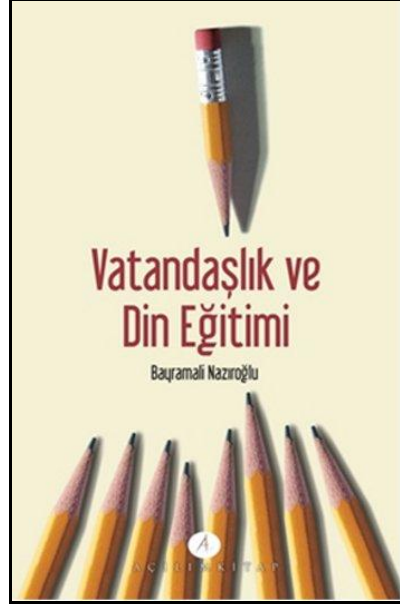

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
8 (2015), ss. 201-209.

Bayramali Nazıroğlu, **Vatandaşlık ve Din Eğitimi**,
Açılım Kitap, İstanbul, 2013

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan iktidar oluşturma ve yönetme güdüsü, insanı önce devlet kurmaya ve daha sonra da devletin devamını sağlamak için belirli siyasi, hukuki ve toplumsal normlar oluşturmaya itmiştir. Bu normlar, zaman zaman dini referanslarla belirlenen modellerin doğmasına yol açtığı gibi, zaman zaman da insanoğlunun kendisinin oluşturduğu ya da oluşturmak istediği modellerin meydana gelmesine neden olmuştur. Özellikle aydınlanma çağına kadar toplumsal normların belirlenmesinde hem Doğu'da hem Batı'da din kurumu baskınken, bu dönemden sonra ulus temelli yönetim anlayışları ortaya çıkmış; bu anlayışlarda dinin boşalttığı iktidar alanını, benzer kavram ve sembollerle insanın ulusu esas olarak ürettiği yeni fikirler doldurmuştur.

Bu dönemde yeniden gündeme gelen kavramlardan birisi de vatandaş veya vatandaşlıktır. Literatürde Antik Yunan döneminde de kullanıldığına dair fikir birliği bulunan vatandaşlık kavramı esas itibariyle Fransız Devrimi'yle bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra kurulan yeni ulus devletler, kendi vatandaşlık sistemini kurmaya çalışmış; bunu yaparken kendi egemenlik sınırları içerisinde yaşayan bireylere, "ulusçuluk" adını verdikleri yeni yaşam biçimini dayatmaya başlamışlardır. Halkın bunu en etkili biçimde içselleştirebilmesi için de okulu ve okulun fonksiyonlarını devreye sokmuşlardır. Dolayısıyla vatandaşlık eğitimi denilen bu öğretim ve içselleştirme faaliyetinin en etkili yapılacağı yer olan okul, doğrudan ulusçuluğun egemenlik alanını genişletecek bir kurum haline getirilmiştir. Okul ortamında verilen bu eğitim, zaman zaman değişime uğrasa ve çeşitli açılardan tenkit edilse de varlığını günümüze kadar sürdürmüş ve görünen o ki bundan sonra okulun temel fonksiyonlarından birini oluşturmaya devam edecektir. Bu yüzden de vatandaşlık eğitimi konusunda hem uluslararası akademik çevrelerde hem de ülkemizde son zamanlarda çok sayıda akademik çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, daha çok vatandaşlık, hukuk, siyaset ve eğitim gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Öte yandan vatandaşlık eğitimi, günümüzde pek çok ülkede din eğitiminin bir parçası haline getirilmiştir. Dolayısıyla din eğitiminin vatandaşlık eğitimiyle ilişkisi bağlamında da konunun araştırılması ve vatandaş oluşturma tartışmalarının din eğitimi disiplininin gündemine getirilmesi gerekmektedir. Ancak din eğitimi alanında konuyla ilgili yeterince çalışmanın yapıldığını söylemek zordur. Bu az sayıdaki araştırmalardan birisi Bayramali Nazıroğlu'nun "Vatandaşlık ve Din Eğitimi" adlı eseridir. Bu eser, yazarın Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde 2011 yılında tamamladığı doktora çalışmasının kitaplaşmış halidir. Bu yazıda kitap

hakkında kısa bir tanıtım ve değerlendirme yapmak amaçlanmaktadır.

Kitap, giriş ve sonuç hariç üç bölümden oluşmaktadır. Her bir bölüm bir önceki bölümün devamı niteliğindedir. Kavramsal analizlerin yapıldığı birinci bölümde vatandaşlıkla ilgili temel kavramlar ve kuramlar irdelenmiştir. Vatandaşlık eğitimi ve din eğitiminin karşılıklı olarak ele alındığı ikinci bölümde, vatandaşlık eğitiminin tarihi arka planı üzerinde durulmuş; bu bağlamda vatandaşlık eğitiminin neden önemli olduğu sorusu gündeme getirilmiştir. Din eğitiminde ideal vatandaşlık kurgusunun ele alındığı üçüncü bölümde okullarda verilen DKAB dersi için hazırlanan öğretim programlarında yer alan temellendirmeler, ilkeler, kazanımlar, amaçlar, açıklamalar, etkinlik örnekleri, okuma parçaları, ünite konuları ve diğer program unsurlarıyla nasıl bir vatandaşlık tahayyülünün bulunduğu, çeşitli temalar altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Nazıroğlu, kitabının “Giriş” kısmında, vatandaşlık ve din eğitimi konusunun problem alanını, amaç ve önemini, bu konuyla ilgili yayın ve araştırmaları, araştırmanın sınırlılıklarını ve araştırmayı yaparken kullandığı yöntemi açıklamıştır. Problem alanında (ss.13-17) vatandaşlık teriminin olgu olarak ilk kez Antik Yunan’da ortaya çıkması; yaklaşık iki yüzyıl öncesinde okul müfredatlarının bir parçası, aynı zamanda bir eğitim anlayışı haline gelmesi hakkında bilgi veren yazar, vatandaşlık eğitiminin herhangi bir devletin kendi insanını kendi siyaset ve eğitim felsefesi doğrultusunda bilgi, beceri ve davranışlarla donatma konusunda bir uygulama aracı olduğunu söylemektedir. Kendinden önceki sistemlere tepki olarak din ve dünya işlerini ayıran ulus-devletlerin kurdukları yeni düzende değişimin kaynağı vatandaşlık eğitimi olmuştur. Ulus-devletlerin yeni vatandaşlarının inşasında vatandaşlık eğitimi önemli bir yer teşkil ederken, Türkiye’nin durumuna da değinen yazar, geçmişte ulus

merkezli politika izleyen Türkiye'nin, 2000'li yıllardan itibaren gittikçe artan, insan hak ve özgürlüklerine doğru ciddi ve ileriye dönük bir değişim sergilemesinden söz etmektedir.

Yazara göre, vatandaşlık konusu; siyaset, sosyoloji, tarih gibi alanlarda incelenmesine karşılık vatandaşlık eğitiminin temel uygulama alanı eğitim-öğretim ortamları olmuştur. Eğitimciler açısından görülen bu inceleme ihtiyacı din eğitimcileri için de geçerlidir. Vatandaşlık eğitimi din eğitimi bilimi uzmanlarının birikim ve perspektiflerinden yararlanılarak araştırılmalıdır. Nazıroğlu, bu çalışmanın temel probleminin DKAB dersi için hazırlanan öğretim programlarında sunulan vatandaşlık eğitiminin mahiyetini incelemek olduğunu belirterek, "21. Yüzyıl Türkiye'sinin okullarında verilen din derslerinin kapsam, içerik, perspektif, yakın ve uzak hedefler bakımından, ideal vatandaşların yetiştirilmesine nasıl katkılar sunduğu ya da sunabileceği konusu da araştırılması gereken önemli bir problem olarak değerlendirilmelidir." (s. 17) demektedir.

Kitabın "Teorik Çerçeve: Kavramlar, Kuramlar ve Bileşenler" (ss. 25-73) başlıklı birinci bölümünde, vatandaşlık kavramının tanımları verilmekte, vatandaşlık kuramları incelenmekte ve kimlik, hak, görev ve sorumluluk, toplumsal değerlere uyma ve sadakat gibi vatandaşlığın temel bileşenleri ele alınmaktadır. Kitabın bu bölümünde vatandaşlığın tanımları yerli ve yabancı araştırmacılardan yararlanılarak verilmekte, "Vatandaşlık, farklı disiplinlerce nasıl tanımlanmaktadır?" sorusuna cevap aranmaktadır. Buradan anladığımız kadarıyla, vatandaşlık kavramı, genel olarak bireyle devlet arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kullanımda hukuki bağlar kadar siyasi bağlar da önemli görülmektedir. Üzerinde durulan diğer kavramlar ulus ve ulusçuluktur. Kitapta bu iki kavramı etkileyen dil, din, kültür, etnik köken, ırk, hissiyat, ortaklık, dayanışma, cemaat gibi olguların kapsayıcı ve dışlayıcı

etkilerinden söz edilmektedir. Yazar, Hans Kohn referansı ile ulusçuluğu, hem Doğu'da hem de Batı'da dinin baskın gücünün yerini alan bir olgu olarak ifade etmiştir. Aylin Ünver Noi'den esinlenerek iki tür ulusçuluktan söz eden yazar, bunlardan birinin, ulusu objektif unsurlardan mürekkep kabul eden ve onun dışındakileri dışlayan, ötekileştiren etnik ulusçuluk; diğerinin ise siyasal sınırlar içinde kalan herkesi, devlet tarafından oluşturulan üst değerler etrafında bir arada tutmayı amaçlayan vatandaşlığa dayalı ulusçuluk olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde ulus-devlet anlayışının büyük oranda önemini yitirdiğini vurgulayan yazar, ancak buna rağmen ulusal birlik söyleminin de varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir. Ulus-devletin resmi ideolojisinin görünüm alanları olan yasalar, törenler, teamüller, müfredatlar, ders kitapları vb. aygıtların devletin resmi ideolojisine hizmet ettiğini belirten Nazıroğlu, Avrupa'da Müslümanların ve diğer din mensuplarının yaşadıkları toplum içinde eşit vatandaşlar olarak kabul edilmelerinde ciddi sıkıntılar olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. Bu da Avrupa değerleri olarak lanse edilen anlayışın, herkese eşit miktarda yansıtılmasında ciddi bir ikiyüzlülüğün devam ettiği anlamına gelmekte ve yazarın haklı eleştirisini almaktadır.

Avrupa vatandaşlığı, dünya vatandaşlığı gibi tamlama ve söylemler siyasal düşüncenin merkezine yerleşmiştir, bununla birlikte toplumları birbirinden ayıran dinsel, dilsel, toplumsal, kültürel ve yaşam biçimsel farklılıkların zayıflaması; farklı insan topluluklarının birbirine entegrasyon sürecine hız katmaktadır. Yazar, bu doğrultudaki görüşlerini 'Vatandaşlıkta Yeni Arayışlar' başlığı altında ele almıştır. Bireyin vatandaşlığını izafe eden kavramların, militan vatandaşlıktan öteye geçtiğini; demokratik, katılımcı, anayasal, sosyal, siyasal, sivil, aktif, evrensel, mü'min ve ekolojik vatandaşlık gibi geniş bir alan içinde kendine yer edindiğini aktaran yazar, bu gelişme ve önerilerin henüz

akademik sahadan siyaset sahasına, yasalara, bürokrasiye ve tabii olarak eğitime uyarlandığını iddia etmenin güçlüğüne ifade etmektedir.

“Din Eğitime Karşı Vatandaşlık Eğitimi”nin (ss. 77-136) ele alındığı ikinci bölümde yazar, “Neden din derslerinde vatandaşlık eğitimi verme ihtiyacı vardır?” ve “Din derslerinde vatandaşlık konularına ne şekilde yer verilmektedir?” gibi sorulara yanıt aramaktadır. Yazara göre, ‘Aydınlanma Çağı’ olarak isimlendirilen 18. yüzyılda, sekülerleşme ve laikleşme, bireyi ‘dini olan’ın etkisinden koparmış ve dinin bıraktığı boşluk, vatandaşlık eğitimiyle doldurulmuştur. Günümüzde farklı ülkelerde üç ayrı şekilde vatandaşlık eğitiminin yapıldığını belirten yazar, birinci gruptaki ülkelerde özel olarak vatandaşlık dersi konulmak suretiyle öğrencilere vatandaşlık hususlarının doğrudan öğretildiğini, ikinci gruptaki ülkelerde konuların sosyal bilgiler gibi geniş alanlı bir dersin içerisine serpiştirilerek vatandaşlık eğitimi verildiğini ve üçüncü gruptaki ülkelerde de bütün okul programları içine yayılmış bir vatandaşlık eğitimi anlayışının bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bilgiler, bize vatandaşlık eğitiminde okul sistemlerinin nasıl işe koşulduğunu göstermesi bakımından önemli bir ayrıntı aktarmaktadır. Egemen erklerin, eğitim sistemini biçimlendirmelerinin, bir diğer kültürlenme mekânı olan aileyi biçimlendirmelerinden daha kolay olduğunu söyleyen Nazıroğlu, bunun için sistemin tepesinde bulunan erklerin ideal vatandaşın temini için eğitime ve eğitimin fiziksel ve kurumsal mekânı olan okula özel bir önem atfettiğini belirtmektedir. Yazara göre her ideolojik yapı, örgüt ve düşünce akımı için ideal vatandaşın hem niteliği hem de yetiştirilme yolları farklıdır.

Bu bölümde ayrıca Aristo’nun, “Devletin vatandaşları, devletin yapısına uygun hale getirmek için eğitilmelidir.” sözüyle, Antik Yunan ve Roma halkının ayrımcı ama sarsılmaz bir vatandaş

kimliğiyle inşa edildiği vurgulanmaktadır. Yazarın aktardığı bilgilere göre Orta Çağ boyunca Batı'da ve Doğu'da vatandaşların birincil kimliği dini kimlik olmuş ve insanlar dindar oldukları kadar ideal vatandaş kabul edilmişlerdir. Vatandaşlık eğitiminin gerçek anlamını ulus-devlet sisteminde bulduğunu belirten Nazıroğlu, bu dönemde yeni bir toplumsal yapı, yeni bir hukuk, yeni bir ideoloji ve yeni bir eğitim için tamamen yeni bir 'insan'a ihtiyaç duyulduğunu ifade etmekte; Fransa, Sovyetler Birliği, Nazi Almanyası, Faşist İtalya, Militarist Japonya ve Amerika başta olmak üzere dünyadan genel bir vatandaşlık eğitimi resmi çizmektedir. Bunlara baktığımızda, yeni oluşturulan devlet sistemlerinde 'makbul vatandaş' yetiştirmede, dinin ve dini hayatın yerinin olmaması dikkatlerden kaçmamaktadır.

Vatandaşlık eğitimine duygusal araçlar katmak için 19. yüzyıldan itibaren ulus-devletlerin kendisine mit ve semboller yaratmaya giriştiğini söyleyen yazar, bu bağlamda bayramlar, bayraklar, törenler, antlar, büstler, heykeller ve benzeri mit ve sembollerle ulusal bilincin oluşturulmaya çalışıldığını vurgulamaktadır. Yazara göre böylece dinin asırlardır başarıyla kendine çektiği 'sadağatin' ulusa yönlendirilmesine çalışılmış ve bu gayretlerin uygulama yeri olarak okullar ve okul faaliyetleri seçilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrencilerin sınıflarda okudukları bayrağa bağlılık yemininde yer alan Tanrı ifadesi de din eğitimi ile vatandaşlık bilinci kazandırma arasındaki ilişkiyi göstermek için örnek olarak okuyucuya sunulmaktadır. Okullarda verilen din eğitimi ile vatandaşlık eğitimi arasındaki ilişkiyi farklı kişilerin savlarıyla aktaran yazar, örnek olarak David Hargreaves'in laik okullarda verilen din eğitiminin, artık yerini tamamıyla vatandaşlık eğitimine terk etmesi gerektiğine yönelik fikrini, Robert Jackson'ın din eğitiminin vatandaşlık eğitimine hayati ve belirgin bir katkısı olduğu fikrinden de destek alarak reddetmektedir.

“Din Eğitimiyle İdeal Vatandaşlık Kurgusu” (ss.139-238) başlıklı üçüncü bölümde yazar şimdiye kadar kavramsal ve tarihsel arka planını sunduğu vatandaşlık meselesinin Türkiye’de din eğitimi yoluyla verilmesini ele almaktadır. Bu bölümde ilköğretim ve ortaöğretim DKAB derslerindeki öğrenme alanlarında vatandaşlık eğitiminin verilme şeklini sunan yazar, ilköğretim DKAB öğretim programında yer verilen 6 öğrenme alanından; “Kur’an ve Yorumu” öğrenme alanının belli oranda, “Ahlak” ile “Din ve Kültür” öğrenme alanlarının ise büyük oranda vatandaşlık eğitimine yönelik konulardan oluştuğunu öne sürmektedir. Yazara göre, ortaöğretimde ise 7 öğrenme alanı bulunmaktadır ve bunlardan “Vahiy ve Akıl” öğrenme alanı belli oranda, “Ahlak ve Değerler”, “Din ve Laiklik” ile “Din, Kültür ve Medeniyet” öğrenme alanları ise büyük oranda vatandaşlık konularına ayrılmıştır. Kitapta bütün bunların ayrıntısı çeşitli temalar altında örneklerle okuyucuya anlatılmaktadır. Ancak özellikle aile, siyasal toplumsallaşma ve Atatürk temaları, Türkiye özelinde bu hususların çok fazla tartışmalı konular olmasından olacak ki sadece yüzeysel olarak ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde (ss. 239-247) yazar, Orta Çağ boyunca insanın kişisel niteliklerinin oluşmasında dinin baskın bir güç olduğunu; ancak daha sonra bu kurumun yerini ulusçuluk kavramına bıraktığını vurgulamaktadır. Bu noktada, insanın kutsala olan ihtiyacının hiçbir dönemde göz ardı edilmediğini; tanrı, dua, ibadet, mabet, kurban, dini bayram ve tören gibi ilahî ve dini kutsalların yerinin bayrak, marş, poster, resim, milli bayram ve ant gibi beşeri ve milli kutsallarla doldurulmaya çalışıldığını belirtmektedir.

Genel olarak bakıldığında kitabın, içerik, bütünlük ve üslup olarak okuyucuyu tatmin ettiğini, günümüzde okullarda verilen vatandaşlık eğitiminin biçim ve nedenlerini düşünmeye sevk ettiğini söyleyebiliriz. Objektif, bilimsel ve anlaşılır bir üslupla

kaleme alınan “Vatandaşlık ve Din Eğitimi”, kanıksanan ve üzerinde konuşulmayan konuları akademik perspektifle, hiçbir bakış açısının yanında veya karşısında durmadan ele alarak ‘edinilmiş’ bilgilerin ezberlerini bozma potansiyeline sahiptir. Ancak bunu sağlamak için politik ön yargıların devreye girebileceği konulardan uzak durması, bu alanda yeni araştırmalara duyulan ihtiyaca kapı aralamıştır. Neticede bu kitap, sadece akademik anlamda tarih ve müfredat bilgisi vermekten öte, kültürel, siyasal ve sosyolojik bir okuma niteliği de taşımakta; esas ele alınma amacına paralel olarak din eğitimi alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İlhan TETİK
Doktora Öğr., Din Eğitimi,
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ilhant2000@hotmail.com